

«Східне партнерство» як інструмент посилення інтеграційних процесів у Європі

Розглянуто питання формування ініціативи ЄС «Східне партнерство». Проаналізовано рівні багатостороннього виміру співробітництва в рамках «Східного партнерства». Подано оцінку результатів першого (установчого), другого та третього самітів «Східного партнерства».

Зроблено прогноз подальшого співробітництва для кожної з шести країн-учасниць програми «Східного партнерства». Особливу увагу звернено на перспективу участі України в цьому проекті.

Ключові слова: Європейський Союз, європейська інтеграція, Східне партнерство, регіональна співпраця, угода про асоціацію.

Постановка наукової проблеми та її значення. У 2004 р. пройшла найбільша хвиля розширення Європейського Союзу (ЄС). В ЄС з'явилися нові сусіди, яких тоді об'єднали однією політикою сусідства. На сьогодні ця політика розколотася на південний та східний виміри. Південний – це Союз для Середземномор'я під патронатом Франції, а східний – це новий формат, який ЄС запропонував Україні, Молдові, Білорусі, Грузії, Вірменії та Азербайджану – «Східне партнерство». Завдяки проекту Європа намагається досягти стабільності на своїх східних кордонах, а країни-сусіди – реалізувати власні національні інтереси.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідженням «Східного партнерства» як нового виміру регіональної співпраці у Європі присвячено значну кількість публікацій у сучасній науковій літературі та періодиці. Більшість матеріалів висвітлено в контексті концептуальних узагальнень змісту і природи «Східного партнерства» як одного з напрямів Європейської політики сусідства (ЄПС). Питання про «Східне партнерство» як модель поступової та часткової інтеграції з ЄС висвітлено у працях Т. Сидорук [1]. Про перспективні напрями розвитку «Східного партнерства» зазначають автори посібника «Європейська інтеграція» [2]. А. Гончарук у своїй праці «Україна підтримує “Східне партнерство” як інструмент досягнення членства в ЄС» зазначає про перспективи співпраці України з ЄС в рамках «Східного партнерства» з метою майбутнього членства [3]. Н. А. Гнидюк акцентує свою увагу на інструментах «Східного партнерства» та фінансовій допомозі ЄС країнам-учасникам цього проекту [4]. Проте, незважаючи на вагомий науковий доробок у цій сфері, детальнішого дослідження вимагають питання про перспективи реалізації ЄПС у рамках «Східного партнерства» для країн Східної Європи.

Мета статті – проаналізувати стан, проблеми та перспективи реалізації ЄПС у рамках «Східного партнерства».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. «Східне партнерство» – це проект, що має на меті зміцнення стосунків ЄС зі своїми східними сусідами і є продовженням ЄПС [5]. Він має вигляд багатонаціонального форуму, до якого увійшли 27 держав ЄС (з 1 липня 2013 р. – 28), а також Україна, Молдова, Білорусь, Грузія, Вірменія та Азербайджан [6].

Ініціативу щодо підготовки пропозицій стосовно цього проекту запропонувала Польща та Швеція навесні 2008 р. як своєрідну відповідь на критику ЄПС. За задумом авторів, «Східне партнерство» мало стати кроком вперед у напрямку поглиблення інтеграції східних сусідів, з огляду на їхню європейську ідентичність [7].

Польсько-шведські пропозиції підтримали держави-члени на засіданні Європейської ради 20 червня 2008 р. [2]. А 3 грудня 2008 р. Європейська комісія прийняла цей проект, зробивши акцент на створенні зони вільної торгівлі, підписанні угоди про асоціацію, спрощення візового режиму для країн, що беруть участь у проекті, співпраці задля енергетичної безпеки, охорони довкілля тощо.

20 березня 2009 р. Рада ЄС остаточно затвердила проект «Східного партнерства», оголосивши про те, що його офіційний старт відбудеться у травні 2009 р. у Празі. До концепції «Східного партнерства» були внесені деякі корективи, які свідчили про певне послаблення її амбітності [1]. Передусім це стосується мети «Східного партнерства». На відміну від відповідних пропозицій Єврокомісії від 3 грудня 2008 р., якими закріплювалася мета встановлення між ЄС та державами-партнерами

відносин політичної асоціації та економічної інтеграції (формула включена відповідно до пропозицій України), у декларації Європейської ради від 19–20 березня 2009 р. йдеться лише про «створення умов» для подальшого запровадження цих принципів.

Декларацією Європейської ради передбачено, що довгостроковим пріоритетом розглядається вже не скасування візового режиму, а лише його лібералізація. А найважливіше, з погляду України, – це відсутність зафіксованої в ініціативі «Східного партнерства» перспективи членства в ЄС для країн-партнерів. Однак партнерство в рамках цього проекту не виключає можливості членства в ЄС [8].

Реалізація такої ґрунтовної програми, як «Східне партнерство», потребує, безумовно, належної фінансової підтримки. Ще у 2008 р. було прийнято рішення про виділення для реалізації проекту 600 млн євро на період 2009–2013 рр. [2].

Перший (установчий) саміт ініціативи Європейського Союзу «Східне партнерство» відбувся 7 травня 2009 р. у Празі [10]. Для роботи Європейська комісія запропонувала партнерам чотири тематичні платформи – з питань демократії та належного управління, контактів між людьми, енергетичної безпеки та економічної інтеграції. Ці платформи мають на меті практичну імплементацію багатостороннього виміру регіональної співпраці. Перші засідання стосовно цих платформ відбулися у червні 2009 р. [11]. У рамках «Східного партнерства» здійснюються також проекти щодо боротьби проти змін клімату, транспортної сфери, енергетики, політики з охорони довкілля, обміну студентами [2].

Співпраця в рамках «Східного партнерства» має багатосторонній і двосторонній виміри. Багатосторонній вимір функціонує на чотирьох рівнях: зустрічі глав держав і урядів Східного партнерства (кожні два роки); зустрічі міністрів закордонних справ держав-членів ЄС і країн-партнерів (щорічно); тематичні платформи відповідно до основних напрямів співпраці; панелі для підтримки роботи платформ у конкретних сферах (формат і учасники таких панелей визначаються відповідно до потреб). Двосторонній вимір співпраці у рамках «Східного партнерства» включає такі елементи: Програму Всеохопної інституційної розбудови і Програму регіонального розвитку [12].

«Східне партнерство» – це новий вимір регіональної співпраці, що передбачає поліпшення зв'язків не лише між ЄС і країнами-сусідами, а й між самими сусідами. Однак є великий сумнів, що ця співпраця буде продуктивною. У цьому списку – країни з різними потенційними можливостями інтеграції до ЄС і різними настроями з приводу євроінтеграції: Молдова і Білорусь, Вірменія, які знаходяться під впливом Москви; Азербайджан, який безпосередньо не висловлює бажання бути членом ЄС, тому зацікавлений не в політичній співпраці, а в економічній – як постачальник енергетичних ресурсів до Європи; Грузія радше хоче бути членом НАТО, а не ЄС; для України значимість нової пропозиції нижча за наявні домовленості.

Однак серед країн-сусідів є такі, які зацікавлені в ролі Євросоюзу в стабілізації в зонах заморожених конфліктів, а є такі, які говорять про пріоритет транспортних коридорів, постачання енерго-ресурсів, забезпечення спільної торгівлі, контактів між людьми.

Зарубіжні ЗМІ підкреслюють суперечливість цієї європейської ініціативи. Наприклад, *Thu Wall Street Journal* пише, що «Східне партнерство» загострює відносини ЄС з Росією, яка вважає, що таким чином Брюссель вмишується в її зону впливу. Експерт Ради з питань зовнішньої політики Німеччини, Олександр Рар зауважує, що в Москві розглядають нову ініціативу як продовження розширення НАТО на Схід іншими засобами [8].

Росія неодноразово висловлювала свою настороженість з приводу планів створення «Східного партнерства». Зокрема, Лавров застеріг ЄС «не ставити ці країни перед вибором: або ви з нами, або проти нас». У відповідь ЄС запевнив Москву, що не прагне до створення будь-яких «зон впливу» [9].

Президент України В. Ющенко розглядав ініціативу ЄС «Східне партнерство» як важливий, але допоміжний інструмент, який сприятиме успішному впровадженню реформ європейського зразка, – і таким чином «створюватиме сприятливі умови для прискореної інтеграції України в Євросоюз, а також поглиблення регіональної співпраці на основі принципів і стандартів Євросоюзу» [13].

Найперспективнішою сферою співпраці України та ЄС в рамках цього проекту є енергетика. Наша держава зацікавлена у «Східному партнерстві» через поєднання північної та південної гілок газопроводу «Дружба» і створення балтійсько-чорноморського нафтового колектору. Інший приклад – це використання газопроводу «Одеса–Броди». І ще один аспект – це енергетичний міст з України до Литви.

Другий саміт «Східного партнерства», який відбувся 29–30 вересня 2011 р. у Варшаві, визначив принцип «більше за більше» як основу розбудови відносин між ЄС та країнами-партнерами. У спільній заяві, схваленій державами-членами ЄС та країнами-партнерами за підсумками Варшавського саміту, зазначається, що «Східне партнерство» «базується на співтоваристві цінностей та

принципах свободи, демократії, поваги до прав людини та основоположних свобод, верховенства права», а також те, що «темп реформ визначатиме інтенсивність співробітництва і партнери, що найбільш активно впроваджуватимуть реформи, отримуватимуть більшу користь від своїх відносин з Європейським Союзом, у тому числі через більш тісну політичну асоціацію, глибшу поступову економічну інтеграцію до внутрішнього ринку ЄС та підвищену підтримку з боку ЄС» [12].

Результати Варшавського саміту «Східного партнерства» отримали схвальну оцінку Європейської ради, яка повторно підтвердила, що швидкість та глибина політичної асоціації та економічної інтеграції країн-партнерів з ЄС залежатиме від дотримання ними демократичних принципів та верховенства права.

Після прийняття Програми інтеграції та співпраці Східного партнерства було прийнято рішення про виділення додаткової фінансової допомоги у сумі 130 млн євро на 2012–2013 рр. країнам-учасникам, які досягли значного прогресу на шляху впровадження демократичних засад, дотримання прав людини та верховенства права [2].

Про стан відносин ЄС з країнами-сусідами свідчать результати третього саміту «Східного партнерства», який відбувся у Вільнюсі в листопаді 2013 р. Ці результати для країн «Східного партнерства» були різними.

Зокрема, відбулося технічне парафування угоди про асоціацію Грузії з ЄС. Міністр закордонних справ Грузії зазначила, що «угода про асоціацію не означає членства країни в ЄС, хоча передбачає настільки високий рівень зближення з організацією, що його ефективна реалізація робить незворотним процес європеїзації Грузії» [14]. За її словами, відповідно до зобов'язань, що покладаються цією угодою на Грузію, країна «повинна узгодити із законодавством ЄС свій законодавчий простір і реалізувати його, а також посилити відповідні інститути». Підписання угоди, за даними представників ЄС і Грузії, очікується до вересня 2014 р.

Досягла конкретних результатів на саміті і Молдова. Вона парафувала угоду про асоціацію з ЄС. Для країни це важливий момент, оскільки через зближення з ЄС вона, як і Україна, опинилася під економічним тиском Росії. Москва, посиляючись на порушення санітарних норм, у вересні 2013 р. заборонила імпорту молдавського вина. Але на відміну від України, Молдова отримала конкретну допомогу з боку ЄС, який у відповідь на економічний тиск Росії невдовзі зняв обмеження на ввезення вина з Молдови. ЄС допомагає Молдові позбутися економічної залежності і від російського газу. Зокрема, У серпні 2013 р. розпочалося будівництво газогону, який поєднає Молдову і Румунію. Більшу частину витрат на цей проєкт взяли на себе Єврокомісія та уряд Румунії [15].

Нині для уряду Молдови важливо встигнути підписати угоду про асоціацію до наступних парламентських виборів, які заплановані на листопад 2014 р. Країна має великі шанси для вирішення цього питання у зв'язку з тим, що Молдова вже третій рік поспіль є лідером Індексу європейської інтеграції країн «Східного партнерства» [16]. Особливо експерти відзначають успіхи уряду у боротьбі з корупцією та реформуванні системи судочинства.

Негативним результатом саміту експерти вважають відмову від парафування угоди про асоціацію Вірменії. Під тиском Росії керівництво країни, не попередивши європейських партнерів, ухвалило рішення про приєднання до Митного союзу.

Немає сподівань на повноцінний діалог ЄС з Білоруссю. Брюссель у жовтні 2013 р. ще на рік подовжив дію санкцій проти керівництва країни (більше двохсот білоруських посадовців) через порушення прав людини у Білорусі та продовження політичних репресій.

Натомість ЄС з оптимізмом дивиться на розвиток зв'язків з Азербайджаном. Азербайджан ніколи не вів переговорів про асоціацію з ЄС і не збирається вступати до Митного союзу. Головний акцент у відносинах з Баку робиться на енергетиці [17]. У червні 2013 р. було ухвалено рішення про будівництво Трансадриатичного газогону, який має у майбутньому через Туреччину, Грецію і Албанію поєднати Європу з газовими родовищами Азербайджану [16]. Для Євросоюзу це важливий проєкт, який дасть змогу зменшити енергетичну залежність від Росії.

Під час саміту у Вільнюсі також планувалося підписання угоди про асоціацію між Україною та ЄС, проте 21 листопада 2013 р. Кабінет Міністрів призупинив процес підготовки до укладання угоди про асоціацію з ЄС. За словами Президента України В. Януковича, Україна прискорить роботу з вироблення умов, на яких вона готова підписати угоду про асоціацію з ЄС, і розраховує її завершити до наступного саміту з ЄС у березні 2014 р. [18].

Ми поділяємо думку європейського посередника у переговорах з Україною О. Квасневського про те, що Захід недооцінив рішучість російського президента В. Путіна завадити підписанню угоди про асоціацію, але й водночас недооцінює те, що нині відбувається в Києві [19]. Українська влада на чолі

з В. Януковичем не передбачила таких масштабів невдоволення проєвропейськи налаштованих українців, які стоять на майдані, і немає на сьогодні жодної стратегії подальшої реалізації європейського вектору зовнішньої політики. Продовжувати конкретні переговори ЄС очевидно буде з представниками нової влади, яка буде обрана лише в 2015 р.

Подальша доля євроінтеграції України залежатиме не лише від позиції ЄС щодо України (вона зараз відома – «двері для України залишаються відкритими») та політичної волі України (у нинішнього керівництва її немає), а й від політики Росії щодо України та ЄС. Оптимальним варіантом на цьому етапі для України може бути підписання Угоди про асоціацію з ЄС та співпраця з Митним союзом. Росія може погодитися на цей варіант, але, швидше за все, при умові, що ЄС почне з нею переговори про створення зони вільної торгівлі.

Не можна виключати варіант, що Україна підпише угоду про вступ до Митного союзу, тоді ЄПС у рамках «Східного партнерства» зазнає геополітичної поразки, а позиції Росії значно посиляться. Найімовірніше, на найближчу перспективу ситуація не зміниться: Україна, ЄС, Росія робитимуть помилки, зберігаючи конфронтацію і поглиблюючи геополітичне протистояння.

Перспективи подальшої співпраці ЄС з іншими країнами-партнерами по «Східному партнерству» залежатимуть не тільки від упровадження реформ, а насамперед від домовленостей ЄС з Росією. Європа має переконати В. Путіна в тому, що «Східне партнерство», як і Асоціація, не становить загрози для Росії. Помилкою ЄС, на нашу думку, було те, що він не переконував у цьому Росію протягом останніх п'яти років, коли активно велися переговори про підписання Угоди про асоціацію з Україною, Вірменією, Грузією та Молдовою.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, «Східне партнерство» – це новий інструментарій, який можна використати на шляху посилення євроінтеграційних процесів для країн-учасниць цього проекту. Кожна зі сторін намагається реалізувати власні інтереси. Однак ефективність співпраці залежатиме від політичної волі сторін, спільної відповідальності і наповнення цього партнерства реальним змістом. Результати останнього саміту показали, що перспективи подальшої співпраці у рамках «Східного партнерства» залежатимуть не тільки від впровадження реформ, а передусім від домовленостей ЄС з Росією.

Перспективами подальшого дослідження можуть бути питання лібералізації візового режиму для країн «Східного партнерства» та особливості співробітництва країн-партнерів ЄС в рамках «Східного партнерства» в енергетичній сфері.

Джерела та література

1. Сидорук Т. В. Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства : монографія / Тетяна Віталіївна Сидорук. – Львів : ПАІС, 2012. – 444 с.
2. Європейська інтеграція : навч. посіб. / за заг. ред. проф. І. А. Грицяка та Д. І. Дзвінчука. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 464 с.
3. Гончарук А. Україна підтримує «Східне партнерство» як інструмент досягнення членства в ЄС [Електронний ресурс] / А. Гончарук. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/13265.html>
4. Гнидюк Н. А. Інструмент європейського сусідства і партнерства та фінансова допомога Європейського Союзу / Н. А. Гнидюк ; за заг. ред. В. Ю. Стрельцова. – К. : Книга плюс, 2010. – 192 с.
5. Сидорук Т. В. Європейська політика сусідства та відносини Україна – ЄС / Т. В. Сидорук. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2008. – 210 с.
6. Східне партнерство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
7. Східне партнерство не повинне підміняти відносини з ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.ua/index.php?id=290652>
8. «Восточное партнерство»: робкое сближение под присмотром Москвы // Международный курьер. – 2009. – № 16–17.
9. «Східне партнерство»: порятунок чи крок назад? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.for-ua.com/comments/2009/05/07/104117.html>
10. У Празі триває саміт «Східне партнерство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.voanews.com/ukrainian/2009-05-07-voa2.cfm>
11. Засідання тематичної платформи в рамках ініціативи «Східне партнерство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eu.prostir.ua/news/235246.html>
12. Східне партнерство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=224168250
13. Що Ющенко очікує від «Східного партнерства»? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.ua/index.php?id=291268>.
14. Грузія парафувала угоду про асоціацію з Євросоюзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eu.prostir.ua/news/260855.html?print>

15. Молдова парафувала угоду з ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eu.prostir.ua/news/260877.html>
16. Молдова, а не Україна – «зірка» саміту у Вільнюсі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eu.prostir.ua/news/260833.html>
17. Лігінгтон Д. Заможне та стабільне Східне партнерство – в наших спільних інтересах / Д. Лігінгтон // День. – 2013. – № 219–220. – С. 3.
18. В. Янукович: Україна визначиться з умовами підписання асоціації з ЄС до саміту в березні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eu.prostir.ua/news/261028.html?print>
19. О. Квасневський критикує підхід ЄС до України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eu.prostir.ua/news/261002.html>

Романюк Наталя. «Восточное партнерство» как инструмент усиления интеграционных процессов в Европе. Рассмотрены вопросы формирования инициативы ЕС «Восточное партнерство». Проанализированы уровни многостороннего измерения сотрудничества в рамках «Восточного партнерства». Дана оценка результатов первого (учредительного), второго и третьего саммитов «Восточного партнерства».

Сделан прогноз дальнейшего сотрудничества для каждой из шести стран-участниц программы «Восточного партнерства». Особое внимание уделяется перспективам участия Украины в этом проекте.

Ключевые слова: Европейский Союз, европейская интеграция, Восточное партнерство, региональное сотрудничество, соглашение об ассоциации.

Romaniuk Nataliya. «Eastern Partnership» as a Modern Instrument of Integration Processes and Their Strengthening in Europe. The key issues concerning the creation of the initiative EU – «Eastern Partnership» are examined in the article. The levels of the multisided cooperation in the scope of the «Eastern Partnership» are analyzed. An estimate is given to the results of the first (statutory), second and third «Eastern Partnership» summits.

The further cooperation of six member-states of the «Eastern Partnership» program is viewed. The considerable attention is paid to prospects of the Ukraine participation in this project.

Key words: European Union, European integration, Eastern partnership, regional cooperation, association treaty.